

KONTEKSTIN HYÖDYNTÄMINEN KIELEN PRAGMAATTISESSA YMMÄRTÄMISESSÄ NORMAALISTI KEHITTYNEILLÄ LAPSILLA SEKÄ LAPSILLA, JOILLA ON ASPERGERIN OIREYHTYMÄ TAI HYVÄTASOINEN AUTISMI

SOILE LOUKUSA

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
OULUN YLIOPISTOSSA 20.
LOKAKUUTA 2007

Kielen ymmärtäminen on monimutkainen prosessi, sillä vain osa viestin sisällöstä sanotaan ja loput kuulijan on pääteltävä kontekstin tuella. Laajasti ajateltuna konteksti ei rajoitu ainoastaan aiempaan ilmaukseen ja fyysiseen ympäristöön, vaan se sisältää kaiken, mitä kuulija hyödyntää tulkitessaan lauseita. Esimerkiksi yleistieto ja oletukset kommunikaatiokumppanin tiedoista kuuluvat kontekstiin. Kun lauseen ymmärtäminen edellyttää kontekstin hyödyntämistä, puhutaan pragmaattisesta ymmärtämisestä.

Puheterapeuttien työssä on totuttu arvioimaan lapsen kielen ymmärtämisen tai-

toja. Kuitenkin joskus tulee vastaan tilanteita, joissa vanhemmat kuvaavat lapsella olevan ymmärtämisen vaikeuksia, mutta puheterapeuttien käyttämät perinteiset testit eivät pysty tuomaan näitä vaikeuksia esille. Tällaisessa tilanteessa voi olla kyse siitä, että arkipäivän ymmärtämisongelmien taustalla ovat vaikeudet kielen pragmaattisessa ymmärtämisessä. Pragmaattiset kielen ymmärtämisen ongelmat jäävät usein liian vähälle huomiolle, mihin yhtenä syynä on tutkimusmenetelmien puuttuminen. Suomessa ei ole käytössä yhtään pragmaattisen ymmärtämisen arviointiin käytettävää menetelmää. Lisäksi ongelmia kliiniseen työhön aiheuttaa puuttuva tieto normaalista pragmaattisen ymmärtämisen kehityksestä.

▷

Relevanssiteoria on kognitiiviseen näkemykseen perustuva pragmatiikan teoria. Teorian lähtökohtana on se, että lingvistinen kyky ei riitä ilmauksen merkityksen tulkitaan. Teoriassa keskeisenä on relevanssin periaate, joka tarkoittaa, että tulkitessaan ilmausta ihminen automaattisesti kiinnittää huomiota olennaisiin kontekstuaalisiin tekijöihin ja että puhuja käyttää vain kuulijalle asianmukaisia ilmauksia.

Väitöstutkimukseni aineistona on 210 3–9-vuotiaista normaalisti kehittyneitä lasta ja 39 älykkyydeltään normaalitasoista 7–12-vuotiaista lasta, jolla on Aspergerin oireyhtymä tai autismi. Tarkastelin lasten pragmaattisen ymmärtämisen taitoja relevanssiteoriaa hyödyntäen.

Autismi ja Aspergerin oireyhtymä kuuluvat laaja-alaisiin kehityksellisiin häiriöihin. Häiriöihin liittyy kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen ongelmia sekä stereotyyppioita. Kommunikoinnin ongelmista pragmaattiset ongelmat ovat keskeisiä ja ne aiheuttavat huomattavia hankaluuksia arkipäivän kommunikaatiotilanteista selviytymiseen.

Tässä tutkimuksessa lapsilta kysyttiin eriasteista pragmaattista prosessointia vaativia kysymyksiä, jotka arvioivat viittausten, epätäydellisten lauseiden, rutiinien, implikatuurien ja tunnetilojen ymmärtämistä. Lisäksi heidän tuli perustella oikeat vastauksensa osaan kysymyksistä, jotta nähtiin, olivatko lapset tietoisia siitä, kuinka he olivat johtaneet vastauksensa kontekstista. Kysymykset liittyivät tätä tutkimusta varten kehitettyyn kuvamateriaaliin, johdattelulauseisiin tai pienissä osissa luettuun kertomukseen.

Seuraavassa on muutamia esimerkkejä kysymyksistä ja lasten vastauksista.

Implikatuurikysymys. Lapselle näytetään tilanteeseen liittyvä kuva, jonka jälkeen sanotaan: *Tyttö juoksee juhlavaatteissa likaisella tiellä. Äiti huutaa tytölle:*

Muistathan, että sinulla on juhlavaatteet päällä! Mitä äiti tarkoittaa?

Lapsen antama oikea vastaus on esimerkiksi

– *Ettei sais sotkea vaa - niitä juhla-*

vaatteita.

– *Mistä sinä tiedät sen?*

– *No, koska tuosta kurasta tu - menna-*
nee likaseksi nuo vaatteet ja sitte ei
ookkaa ennää niin hienot juhlavaat-
teet. (9-vuotias poika)

Esimerkkejä virheellisistä vastauksista:

Että tuo on juhliin menossa. (3-vuo-

tias poika)

Sannoo niin (3-vuotias tyttö)

Että sinulla on juhlavaatteet päällä.

(9-vuotias tyttö, jolla Aspergerin oi-

reyhtymä)

Tunnekysymys. Lapselle näytetään tilanteeseen liittyvä kuva, jonka jälkeen sanotaan: *Poika istuu puussa ja puun alla on susi. Miltä pojasta tuntuu?*

Oikea vastaus on esimerkiksi seuraava:

– *Sitä niin pelottaa.*

– *Mistä sinä tiedät sen?*

– *Koska susi on vaarallinen. (7-vuo-*

tias poika)

Seuraavat vastaukset puolestaan ovat virheellisiä:

Lapsi ei vastaa mitään. (3-vuotias

tyttö)

Että hän on kotona. (4-vuotias tyt-

tö)

Hauskalta, koska hän kiipesi puuhun.

Minulla on aina hauskaa, kun kiipeän

puuhun. (7-vuotias poika, jolla As-

pergerin oireyhtymä)

Laajentamista vaativa kysymys (enrichment). Lapselle näytetään tilanteeseen liittyvä kuva, jonka jälkeen sanotaan: *Lapsilla alkaa pian koulu ja heidän tulisi olla jo koulumatkalla. He istuvat kuitenkin lastenhuoneessa ja katselevat videoita. Äiti tulee ovelle ja sanoo: "Nyt äkkiä." Mitä äiti tarkoittaa?*

Seuraava esimerkki osoittaa, kuinka lapsi antaa ensin oikean vastauksen mutta syrjähtää sitten aiheesta:

Että se että niitten pittää mennä nyt äkkiä kouluun. Meijän äiti on keksiny semmosen ovelan jutun et se on laittanu laittoi yhestikki ku minä se se on ihan kei-keittiön vieressä se ovi josta mennään käytävään ku me asutaan kerrostalossa niin siinä se keittiön ovi se kello niin ovela että se on laittanu sen se halus laittaa sen viis minuuttia eteenpäin niin se näytti jos se näyttää vaikka ku mun pitää mennä ek, maanantaina yheksältä kouluun, pittää olla tasan yheksältä siellä, sitte tiistaina, maanantai loppuu vartin oliko se vartin yli yheltä vai oliko se tasan yheltä sitte tiistaina mulla oli vain kolmen tunnin koulupäivä niillä aamuryhmällä oli viis tuntia ja mulla mulla oli semmonen että kymmeneltä alko tiistaina ja kesti vartin yli vai oliko se tasan yhteen ja keskiviikkon aamuryhmällä ja ja iltapäiväryhmällä, ku mä oon iltapäiväryhmässä niin niin niin mulla on kymmenestä kahteen sitte torstaina mulla on yheksältä yheksältä kahteen sillon on iltapäiväryhmällä viis tuntia ja sitte pampulat on aamuryhmä, pimpulat iltapäiväryhmä, sitte pampuloilla on on vaan kolmen tunnin koulupäivä niinku pimpuloilla tiistaina ja sitte perjantaina kaikilla alkaa kaheksalta ja kestää kahteentoista. Meillä on vartin yli kaheksalta liikunta, joskus meillä jää välistä liikunta. (8-vuotias poika, jolla hyväntasoinen autismi)

Tutkimustulokset osoittivat, että normaalisti kehittyneillä lapsilla oikeiden vastausten määrä lisääntyi nopeasti 3 ja 4–5 ikävuoden välillä. Tämän jälkeen kehitys jatkui hitaampana 8 vuoden ikään saakka, jolloin lapset suoriutuivat lähes kaikista kysymyksistä kaikissa eri kysymystyypeissä. Eri kysymystyyppit sisälsivät eriasteista kontekstuaalista prosessointia, mikä näkyi lasten suoriutumisessa: viittaavan kielen ymmärtämistä mittaavat kysymykset olivat helpoimpia ja implikaatuurin ymmärtämistä vaativat kysymykset vaativimpia.

Perustelujen antaminen oikeisiin vastauksiin kehittyi asteittain 3 ja 9 ikävuoden välillä. Lasten virheelliset vastaukset ja

perustelut osoittivat, että iän lisääntyessä lasten vastausstrategiat muuttuivat kehittyneemmiksi ja he hyödynsivät kontekstia monin eri tavoin. Kun tämän tutkimuksen tuloksia verrataan englanninkielisten lasten tutkimustuloksiin, voidaan todeta, että tulokset ovat päälinjoiltaan vastaavia. Kuitenkin pieniä erojakin löytyi. Tässä tutkimuksessa jo osa 3-vuotiaista osasi vastata implikaatuurikysymyksiin, kun englantilaisia lapsia koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että implikaatuurikysymyksiin vastaaminen alkaa kehittyä 4 vuoden iästä lähtien. Lisäksi tässä tutkimuksessa nousi esille, että suomalaisille lapsille on melko tyypillistä olla vain hiljaa, mikäli he eivät tiedä vastausta, mikä voi olla kulttuuritekoisten aiheuttama vastausstrategia.

Lapset, joilla oli Aspergerin oireyhtymä tai autismi, osasivat vastata kaikkiin esitettyihin kysymystyypeihin. Kuitenkin 7–9-vuotiaista lapsista koostuva nuorempi Asperger- ja autismiryhmä suoriutui samanikäisistä normaalisti kehittyneistä lapsista koostuvaa kontrolliryhmää heikommin, ja vanhemman 10–12-vuotiaista koostuvan Asperger- ja autismiryhmän suoriutuminen sijoittui nuoremman ryhmän ja kontrolliryhmän puoliväliin. Erityisesti Asperger- ja autismiryhmien lapsilla esiintyi vaikeuksia perustella oikeita vastauksiaan, mikä kertoi puutteista ymmärtämisprosessin tiedostamisessa. Asperger- ja autismiryhmien lapsille oli tyypillisempää jatkaa vastaamista vielä oikean vastauksen tai perustelun antamisen jälkeen, mikä lopulta johti aiheesta syrjäyttämiseen.

Autismi- ja Asperger-ryhmien tulokset tukivat relevanssiteorian keskeistä näkemystä siitä, että lingvistiset taidot eivät riitä ilmauksen merkityksen ymmärtämiseen vaan ymmärtäminen vaatii kykyä mennä lingvistisesti annetun informaation taakse ja kykyä yhdistää relevanttia kontekstuaalista informaatiota. Lisäksi asianmukaisen

vastauksen tuottaminen vaatii kykyä lopettaa prosessointi relevantissa kohdassa.

Tämä tutkimus osoitti, että normaalisti kehittyneillä lapsilla kysymysten tulkinnan kehitys oli nopeaa 3 ja 4–5 ikävuoden välillä ja katto oli saavutettu noin 8 vuoden iässä. Asperger- ja autismiryhmien lapsilla kehitys oli hitaampaa. Hitaan kehityksen seurauksena tärkeät kehitykselliset vaiheet voivat jäädä vajavaiseksi ja tämä voi jättää taidot joustamattomiksi, minkä seurauksena vaativassa tilanteessa taidot voivat hajota. Tämän vuoksi muun muassa meidän puheterapeuttien pohdittavaksi jää kuntoutuksen ajoitus. Varhainen aloitus on tärkeää, jotta lapsi ei hukkaa kehityksellisesti tärkeitä vuosia! Kuitenkin todettava on, että autismista ja Aspergerin oireyhtymästä kärsivillä lapsilla tapahtui kehitystä vielä myöhemmälläkin iällä, joten koska taidot ovat vielä kehitysvaiheessa, voidaan kehitykseen todennäköisesti vielä vaikuttaa kuntoutuksellisin toimenpitein.

Vaikka lapsilla, joilla oli Aspergerin oireyhtymä tai autismi, esiintyi heikkout-

ta pragmaattisessa ymmärtämisessä, on tärkeää todeta, että tulokset heijastavat pragmaattisen ymmärtämisen tehottomuutta mutta eivät kykenemättömyyttä, ja tällä on vaikutusta kuntoutukseen. Tämän tutkimuksen pohjalta voidaankin heittää kuntoutukseen osallistuville henkilöille kysymys. Jos ohjataan vanhempia käyttämään suoria ilmauksia kommunikoitaessa älykkyydeltään normaalitasoisten autististen ja Asperger-lasten kanssa, vähennetäänkö näillä suorilla ilmauksilla lasten pragmaattisen ymmärtämisen kehittymähdollisuuksia? Suorat ilmaukset auttavat ohjaajaa siinä, että lapsi ymmärtää viestin, mutta ne eivät tarjoa lapselle mahdollisuuksia pragmaattisen ymmärtämisen taitojen kehittämiseen.

Tämän tutkimuksen perusteella ehdotankin, että pragmaattisten ymmärtämisvaikeuksien esiintyessä olisi tärkeää kertoa lapselle, mitä epäsuoralla lauseella tarkoitetaan ja miten vastaus voidaan johtaa kontekstista mieluummin kuin vaihtaa kielellinen ilmaus konkreettisemmaksi. ■

SOILE LOUKUSA *The use of context in pragmatic language comprehension in normally developing children and children with Asperger syndrome/high-functioning autism. An application of relevance theory.* Acta Universitatis Ouluensis, B80. Väitöskirja. Oulun yliopisto 2007. Sähköinen väitöskirja on luettavissa osoitteessa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514285783/isbn9789514285783.pdf>.

Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos

PL 1000

90014 Oulun yliopisto

Sähköposti: soile.loukusa@oulu.fi